

การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การรักษาวัณโรคยังคงใช้ยาปฏิชีวนะในการรักษา ยาที่มีประสิทธิภาพในการฆ่าเชื้อวัณโรคในปัจจุบัน และได้รับการยอมรับโดย องค์การอาหารและยา (Food and Drug Administration, FDA) ของสหรัฐอเมริกา เช่น isoniazid, pyrazinamide, rifampicin, ethambutol, rifapentine, cycloserine, ethionamide, capreomycin, PAS และ streptomycin ส่วนยาที่ไม่ได้รับการยอมรับโดยองค์การอาหารและยาแต่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำให้ใช้ได้ เช่น rifabutin aminoglycosides (amikacin, kanamycin), fluoroquinolones (ciprofloxacin, moxifloxacin, levofloxacin) (ตารางที่ 2) สำหรับขั้นตอนการรักษา ผู้ป่วยทุกราย (รวมทั้งที่มีการติดเชื้อเอชไอวี) ที่ไม่เคยได้รับการรักษามาก่อน ควรได้รับการรักษาด้วยระบบยาแนวที่หนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับตามมาตรฐานสากล ด้วยยาที่มีการยืนยันผล bioavailability โดยในระยะเริ่มต้น 2 เดือนแรก ควรประกอบด้วยยา isoniazid rifampicin pyrazinamide และ ethambutol ระยะต่อเนืองที่ควรใช้มากที่สุดก็คือ isoniazid กับ rifampicin เป็นเวลาอีก 4 เดือน โดยขนาดของยา แต่ละขนานควรใช้ตามข้อเสนอแนะสากล และแนะนำให้ใช้ยาเม็ดรวมหลายขนาน ซึ่งมีทั้ง 2 ขนาน 3 ขนาน และ 4 ขนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ป่วยที่กินยาเอง ผู้ป่วยวัณโรคที่ไม่ได้รับการรักษามีอัตราการตายร้อยละ 40-60 ปัจจุบันมีวิธีการรักษาวัณโรคระยะสั้น โดยการให้ยารักษาควบคู่กันไปหลายขนาน หากรักษาครบกำหนดจะมีอัตราหาย ร้อยละ 90 การรักษายาจะใช้ร่วมกันหลายชนิด กรณีผู้ป่วยวัณโรคที่ดื้อยาหลายขนาน โดยเฉพาะที่ดื้อยา isoniazid และ rifampicin (MDR-TB) ควรได้รับการรักษาด้วยระบบยารักษาวัณโรคแนวที่สอง โดยประกอบด้วยยาที่ทราบหรือน่าจะยังได้ผลอย่างน้อย 4 ขนาน เป็นเวลา 18 – 24 เดือน และต้องดูแลอย่างเข้มงวด (กลุ่มวัณโรค สำนักโรคเอดส์ วัณโรค และโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข 2550)

ตารางที่ 2. แสดงยารักษาวัณโรคที่มีใช้ในปัจจุบัน (ลูตินันท์ และ ฉันทชาย 2549)

First-line drugs	Second-line drugs
Isoniazid	Cycloserine
Rifampin	Ethionamide
Rifapentine	Levofloxacin*
Rifabutin*	Moxifloxacin*
Ethambutol	Gatifloxacin*
Pyrazinamide	Para-aminosalicylic acid
Streptomycin	Amikacin/kanamycin*
	Capreomycin

* ไม่ได้รับการยอมรับจากองค์การอาหารและยา (Food and Drug Administration, FDA)

อาการข้างเคียงของยา

Rifampicin : ปัสสาวะ น้ำตา เหงื่อ และ อุจจาระอาจเป็นสีส้ม – แดง โดยไม่มีอันตรายใด ๆ

Isoniazid, INH : ผื่นไข้ หรืออาการแพ้อื่น ๆ อาจทำให้ระดับวิตามิน บี 6 ลดลง ถ้าเกิดขึ้นจะทำให้รู้สึก ชา ปวดแสบปวดร้อน รู้สึกเหมือนผิวหนังใหม่ที่บริเวณมือเท้า เกิดสิ่วอักเสบ

Ethambutol : หากรับประทานขนาดสูงเป็นเวลานานจะเกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน มีนมองภาพเห็นซ้อน ผื่น ปวดตา

Pyrazinamide : เป็นไข้ เบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียน

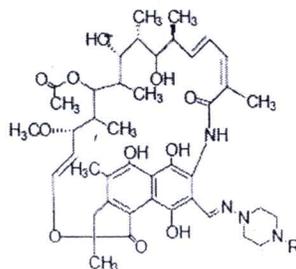
Streptomycin : ผื่น วิถีไข้ นิดเข้ากล้าม

ยาที่ใช้รักษา TB

ปัจจุบันมีสารประกอบหลากหลายประเภทภายใต้การวิจัยและพัฒนาเพื่อให้ได้ตัวยาใหม่ที่ใช้รักษาวัณโรค ตัวอย่างเช่น thiolactomycin และ analogs, ethambutol analogs, mefloquine และ analogs, deazapteridines, 9-benzylpurines, benzoxazines, diterpenoids, imidazo (4,5 -c) pyridines, tryptanthrin และ analogs, clofazimine, phenazines, 1,2,4-triazoles, isoniazid analogs, fulleropyrrolidines, อนุพันธ์ของ toluidine, saccharides, quinolones, oxazolidinones และ miconazole analogues เช่นเดียวกับสารผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ calanolide มีการจดสิทธิบัตรของสารใหม่ที่ออกฤทธิ์ต้านวัณโรค ได้แก่ สาร pyrrolidine-2,5-dione และ piperidine-2,6-dione derivatives, สารพวก sulpho, halogenated *p*-aminosalicylic acid และ thioacetazone และ *p*-guanidinosalicylate sodium hydrochloride (de Souza, 2006)

Rifampicin

หลังจากมีการค้นพบ rifamycins ยา rifampicin ก็ได้ถูกปรับเข้ามาใช้ในการรักษาวัณโรค โดยเป็นยาที่ใช้ใน frist line โดยใช้ร่วมกับยา isoniazid และ ethambutol (Bijev & Georgieva, 2010)

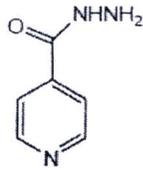

R = CH₃, Rifampicin

R = CH₃, Rifabutin; R = , Rifapentine

Isoniazid

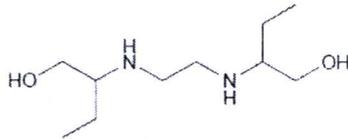
สารชนิดนี้ค้นพบโดย Domagk ในปี 1952 ต่อมาได้กลายเป็นยาที่ออกฤทธิ์มากที่สุดตัวหนึ่ง และเป็นยาที่ประสบความสำเร็จในการรักษาวัณโรค

Isoniazid

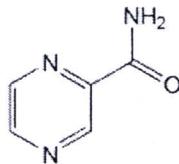
Ethambutol

สาร ethambutol เป็นสารสังเคราะห์โดย Wilkinson ในปี 1961 เป็นสาร amino alcohol ยับยั้งเชื้อสายพันธุ์ Mycobacterium ได้ส่วนมาก

Pyrazinamide

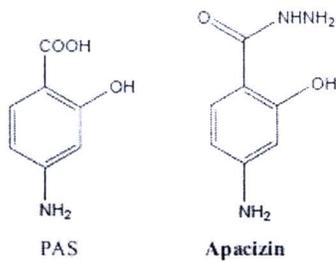
สารชนิดนี้มีโครงสร้างเลียนแบบของ nicotinamide เป็นสารที่ออกฤทธิ์ยับยั้ง semidominant bacilli ที่ไม่มีผลโดยยาตัวอื่น และสามารถรวมกับ isoniazid และ rifampicin ได้ผลดีและใช้ในการรักษาได้นานถึง 6 เดือน

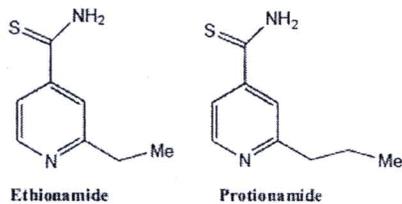
ยาที่ใช้รักษาใน second line

P-Aminosalicylic acid (PAS)

สาร PAS นี้มีรายงานในปี 1946 ถึงคุณสมบัติในการยับยั้งเชื้อวัณโรค โดยทั่วไปไม่ค่อยได้ใช้ยานี้ในการรักษา แต่อาจใช้ในกรณีให้ยากับพวกที่ดื้อยา (MDR-TB) สาร hydrazide ของ PAS (apacizin) มีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อวัณโรคที่ดี

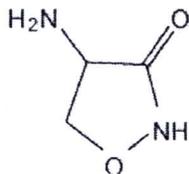
Ethionamide และ Protionamide

สารประกอบทั้งสองมีกลไกการออกฤทธิ์ที่ต่างกัน และถูกนำมาใช้ในการรักษาขั้นที่สอง สาร protionamide มีฤทธิ์ในการยับยั้งเชื้อ mycobacterial (*M. leprae*, *M. avium*) โดยสารนี้สามารถฆ่าเชื้อ *M. leprae* ได้เร็วกว่า Ethionamide

Cycloserine

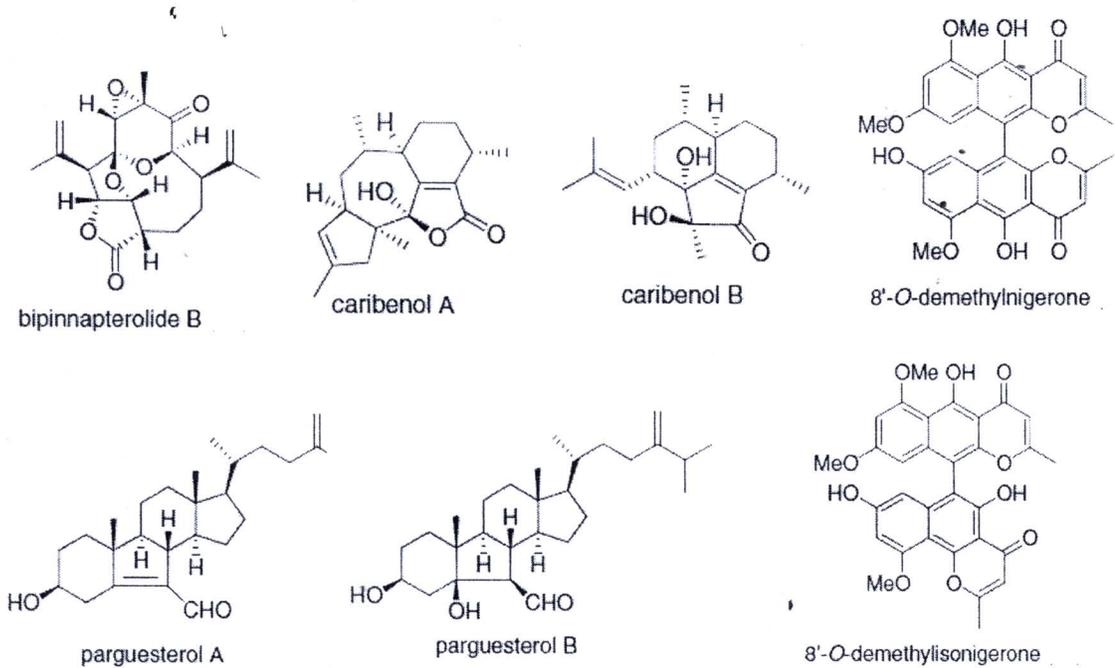
สารชนิดนี้มีโครงสร้างเลียนแบบของ amino acid D-alanine มีคุณสมบัติยับยั้งเชื้อแบคทีเรียได้ช่วงกว้าง สามารถยับยั้งเชื้อ Mtb ที่ความเข้มข้น 5-20 µg/mL

สารผลิตภัณฑ์ธรรมชาติจากสิ่งมีชีวิตในทะเลที่มีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อวัณโรค

สารประกอบที่ออกฤทธิ์ยับยั้งเชื้อวัณโรคที่ได้จากแหล่งธรรมชาติ จะมีฤทธิ์ที่กว้างสามารถที่จะใช้ในการพัฒนาเป็นตัวยาใหม่ได้ ซึ่งไม่แต่เพียงมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อจุลินทรีย์ แต่ยังสามารถยับยั้งกลไกการต้านทาน (เช่น efflux pumps) หรือปรับการตอบสนองของภูมิคุ้มกันของร่างกาย (เช่น macrophage stimulation) อีกด้วย สารเคมีที่ฟองน้ำผลิตนี้กลายเป็นแหล่งสาร secondary metabolites ที่น่าสนใจซึ่งแสดงคุณสมบัติที่หลากหลาย เช่น anti-microbial, anti-cancer, anti-viral, anti-HIV, anti-TB และ anti-inflammatory activities สารเหล่านี้มีส่วนที่จะถูกพัฒนาเป็นยารักษาโรคได้รวมถึงสารตัวยาที่ใช้ยับยั้งเชื้อวัณโรคด้วย

ระหว่างปี 2007-2008 พบการรายงานการค้นพบสารออกฤทธิ์ต้านวัณโรคจากทั่วโลก 10 สารประกอบใหม่ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ธรรมชาติทางทะเล ในปี 2007 Ospina *et al.* แยกสาร oxapolycyclic diterpene bipinnapterolide B จาก gorgonian coral *Pseudopterogorgia bipinnata* แสดงฤทธิ์ต้านการเจริญของเชื้อ Mtb H37Rv (ยับยั้ง 66% ที่ค่า MIC 128 $\mu\text{g/mL}$) และ Wei *et al.* (2007a, b) สามารถแยกสาร tricycyclic norditerpenes caribenols A และ B ได้จากสาหร่ายทะเล *Pseudopterogorgia elisabethae* โดยมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ Mtb (H37Rv, MIC=128 และ 63 $\mu\text{g/mL}$ ตามลำดับ) และยังสามารถแยกสารสเตอรอยด์ที่มีฤทธิ์ต้านวัณโรค parguesterols A และ B ได้จากฟองน้ำทะเล *Svenzea zeai* (MIC=7.8 and 11.2 $\mu\text{g/mL}$ ตามลำดับ) ต่อมาในปี 2008 Zhang *et al.* แยกสารประกอบไดเมอร์ 2 ตัว 8'-O-demethylnigerone และ 8'-O-demethylisonigerone จากเชื้อราทะเล *Aspergillus carbonarius* โดยแสดงฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ Mtb (H37Rv, MIC=43 and 21.5 μM) ตามลำดับ

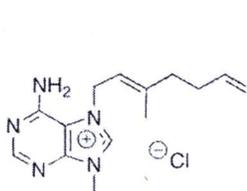

สารผลิตภัณฑ์ธรรมชาติจากฟองน้ำทะเลที่มีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อวัณโรค

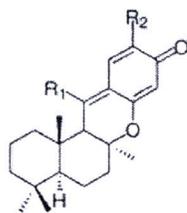
สารต้านเชื้อวัณโรคที่แยกได้จากฟองน้ำทะเลได้มีการรายงานมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสารประกอบส่วนใหญ่จะเป็นสารกลุ่ม terpenoid และอนุพันธ์ alkaloid, indole, quinones หรือ hydroquinone เป็นต้น

ในปี 2000 Mangalindan *et al.* รายงานการแยกสารประกอบที่ได้จากฟองน้ำ *Agelas sp.* ได้แก่ สาร agelasine F ซึ่งแสดงฤทธิ์ในการยับยั้งเชื้อดื้อยาสายพันธุ์ *Mycobacterium*

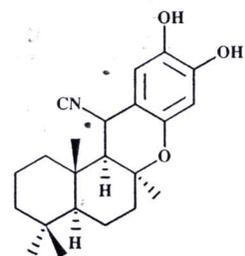
tuberculosis และยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อวัณโรคสายพันธุ์ H₃₇Rv ที่ระดับความเข้มข้นต่ำสุดที่ 3.13 µg/ml ในปีเดียวกัน El Sayed *et al* ได้รวบรวมสารประกอบที่ได้จากสิ่งมีชีวิตในทะเลที่น่าสนใจที่สามารถนำไปพัฒนาเป็นยาด้านเชื้อวัณโรคได้ ซึ่งรวมไปถึงสารที่ได้จากฟองน้ำทะเล ได้แก่ สารประกอบกลุ่ม shikimate-sesquiterpenes; puupehenone, 15-cyanopuupehenone, 15α-cyanopuupehenol ยับยั้งเชื้อ *M. tuberculosis* ที่ระดับ 99, 90 และ 96% โดยที่ puupehenone แสดงค่า MIC ที่ 12.5 µg/ml และค่า IC₅₀ 2.0 µg/ml นอกจากนี้แล้วยังมีสารประกอบกลุ่ม sesterterpene ที่ได้จากฟองน้ำ *Heteronema erecta* ซึ่งเป็นสารที่มีการรายงานกลุ่มนี้ตัวแรกที่เป็น anti-TB agent ได้แก่ สาร heteronemin ต่อมาในปีค.ศ. 2002 Orabi *et al* ได้แยกสารกลุ่ม araguspongines (A และ C) และสารใหม่พวก N-oxide araguspongines ได้แก่ araguspongines K และ L จากฟองน้ำทะเลแดง *Xestospongia exigua* ซึ่งพบว่าสาร araguspongine C แสดงฤทธิ์ทั้งทาง antimalarial และฤทธิ์ทาง antituberculosis ที่ความเข้มข้นต่ำสุด 3.94 µM

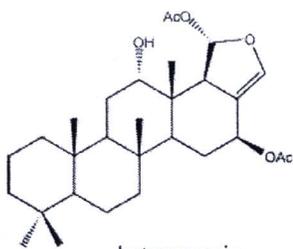
Agelasine F

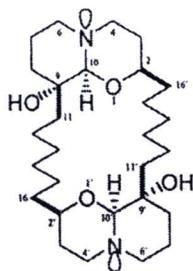
Puupehenone
15-Cyanopuupehenone

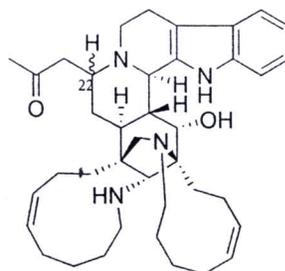
15α-cyanopuupehenol

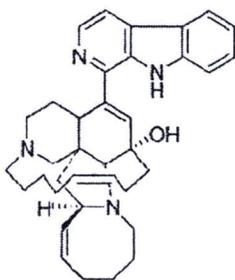
heteronemin

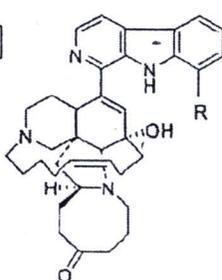
Araguspongine C

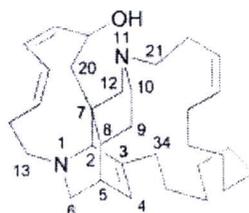
manadomanzamine A; 22β-H
manadomanzamine B; 22α-H

Manzamine A

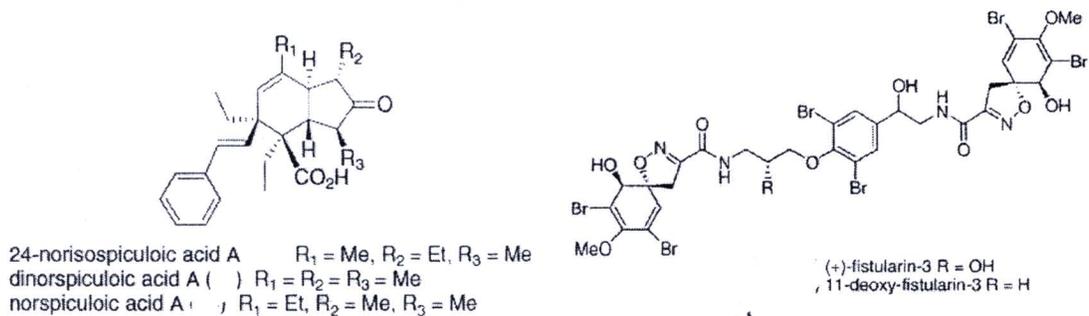
Manzamine E; R = H
Manzamine F; R = OH

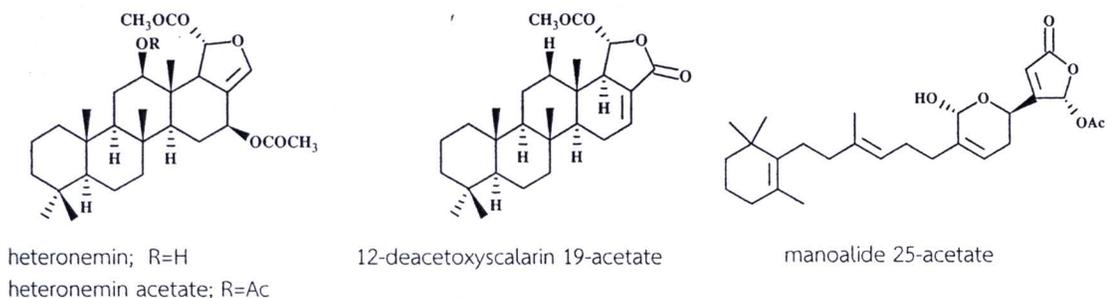
Ingenamine G

นอกจากนี้ยังมีสารกลุ่มอัลคาลอยด์ที่แยกได้จากฟองน้ำ *Acanthostrongylophora* sp. ที่แสดงฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ *M. tuberculosis* ของสาร manadomanzamines A และ B ที่ระดับความเข้มข้น MIC 1.9 และ 1.5 µg/ml ตามลำดับ (Peng *et al.*, 2003) ในปีต่อมาได้มีรายงานการแยกกลุ่มของสารกลุ่ม manzamine alkaloids ที่แยกได้จากฟองน้ำชนิดนี้ซึ่งแสดงฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ *M. tuberculosis* ที่ระดับความเข้มข้นต่างๆดังนี้ สาร manzamine A (MIC 1.53 µg/ml), (+)-8-hydroxymanzamine A (MIC 0.91 µg/ml), manzamine E (3.76 µg/ml), manzamine F (2.56 µg/ml) และ 6-deoxymanzamine X (MIC 1.77 µg/ml) (Rao *et al.*, 2003, 2004) นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 2004 ยังมีการรายงานถึงสาร ingenamine G ที่ได้จากฟองน้ำ *Pachychalina* sp. แสดงฤทธิ์ที่หลากหลายรวมทั้งยับยั้งเซลล์มะเร็ง ยับยั้งเชื้อจุลินทรีย์ และยับยั้งเชื้อวัณโรค *M. tuberculosis* H37Rv (Oliveira *et al.*, 2004) ที่ 8 µg/mL

ในปี 2006 De Oliveira *et al.* แยกสาร (+)-fistularin-3 และ 11-deoxy-fistularin-3 ซึ่งแยกจากฟองน้ำบราซิล *Aplysina cauliformis* มีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ Mtb (H37Rv ที่ค่า MIC=7.1-7.3 µM) ในปี 2007 Berrue *et al.* รายงานการแยกสาร polyketides หลายตัว 24-norispiculoic acid A, dinorspiculoic acid A และ norspiculoic acid A จากฟองน้ำทะเล *Plakortis zygompha* โดยออกฤทธิ์ยับยั้งเชื้อ Mtb (H37Rv, MIC99=50 µg/mL)

ส่วนการค้นหาสารยับยั้งเชื้อวัณโรคจากฟองน้ำประเทศไทยมีรายงานว่า ในปี ค.ศ. 2004 Wongganuchitmeta *et al.* สามารถแยกสารกลุ่ม antitubercular sesterterpenes จากฟองน้ำ *Brachiaster* sp. ซึ่งสารที่แยกได้ ได้แก่ heteronemin, heteronemin acetate, 12-deacetoxy-scalarin 19-acetate และ manoalide 25-acetate

ฟองน้ำ *Smenospongia* sp.

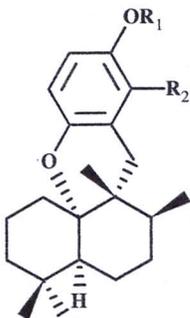
ภาพที่ 1 ฟองน้ำทะเลจากอ่าวไทย *Smenospongia* sp. จังหวัดชลบุรี

ข้อมูลทั่วไป

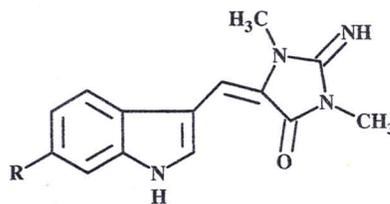
ฟองน้ำ *Smenospongia* sp. (Keller) (class Demospongiae, order Dictyoceratida, family Thorectidae) เก็บบริเวณเกาะรีน หมู่เกาะล้าน จังหวัดชลบุรี พบบริเวณพื้นทรายนอกแนวปะการัง ที่ความลึก 20 เมตร

สารออกฤทธิ์ต้านเชื้อวัณโรคของฟองน้ำ *Smenospongia* sp.

สารต้านวัณโรคที่แยกได้จากฟองน้ำ *Smenospongia* มีการรายงานเพียงเล็กน้อย โดยในปี 2002 Hu *et al.* แยกสาร aureol, aureol *N,N*-dimethyl thiocarbamate และ 6-bromoaplysinopsin จากฟองน้ำ *S. aurea* ซึ่งสาร aureol, aureol *N,N*-dimethyl thiocarbamate แสดงฤทธิ์ต้านเชื้อวัณโรค Mtb ($H_{37}Rv$, MIC >6.25 และ <6.25 $\mu\text{g/mL}$) ขณะที่สาร 6-bromoaplysinopsin แสดงฤทธิ์ยับยั้งมาลาเรีย จากผลที่ได้พบว่าหมู่ thiocarbamate สามารถเพิ่มฤทธิ์ยับยั้ง TB ได้

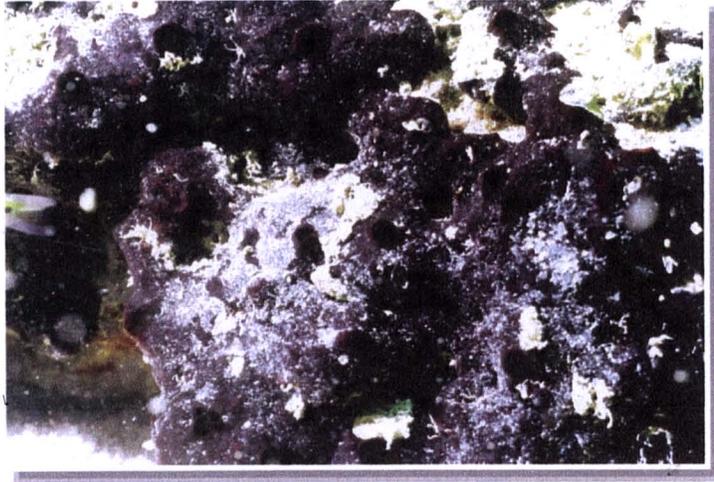

Aureole; $R_1=R_2=H$
aureol *N,N*-dimethyl thiocarbamate; $R_1=(CH_3)_2NC(S)$; $R_2=H$

aplysinopsin ; $R=H$
6-bromoaplysinopsin; $R=Br$

ฟองน้ำ *Iotrochota baculifera* Ridley 1884

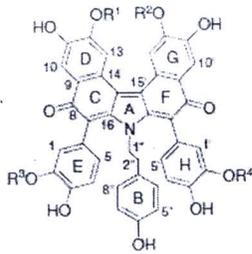
ภาพที่ 2 ฟองน้ำทะเลจากอ่าวไทย *Iotrochota baculifera* จังหวัดชลบุรี

ข้อมูลทั่วไป

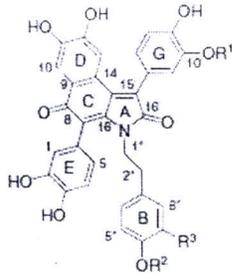
ฟองน้ำ *Iotrochota baculifera* (Ridley) จัดอยู่ใน class *Demospongiae*, order *Paecilosclerida*, family *Tedaniidae* เก็บเมื่อเดือนมีนาคม 2548 บริเวณเกาะล้าน จังหวัดชลบุรี พบบริเวณก้อนหินในแนวปะการัง ที่ความลึก 3-5 เมตร ฟองน้ำชนิดนี้พบได้ในเขตร้อนชื้น มีสีภายนอกเป็นสีม่วงดำ

สารออกฤทธิ์ทางชีวภาพของฟองน้ำ *Iotrochota baculifera*

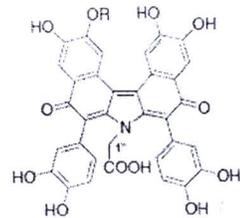
สารที่แยกได้จากฟองน้ำ *I. baculifera* มีการรายงานทั้งที่เป็นสารใหม่และสารที่รู้จักโครงสร้างแล้ว อีกทั้งยังเป็นสารที่แสดงฤทธิ์ทางชีวภาพที่หลากหลาย ดังเช่นในปี 2010 Fan *et al.* รายงานการแยกสารใหม่กลุ่ม DOPA-derived pyrrole alkaloids 15 ตัว ได้แก่ สาร baculiferins A–O ซึ่งแยกจากฟองน้ำทะเล *Iotrochota baculifera* พร้อมกับสารอัลคาลอยด์ที่รู้จักโครงสร้างแล้ว ได้แก่ purpurone และ ningalin A โดยโครงสร้างของสารใหม่ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยหมู่ O-sulfate 1-3 หมู่ จากการทดสอบฤทธิ์ชีวภาพของสารใหม่พบว่าสาร Baculiferins C, E–H, และ K–N มีคุณสมบัติที่รุนแรงในการต้านเชื้อไวรัส HIV-1 III_B ทั้งในเซลล์ MT4 และ MAGI ในปี 2006 Sorek *et al.*, แยกสารใหม่ 2 ตัว itampolins A และ B จากฟองน้ำทะเล *Iotrochota purpurea*

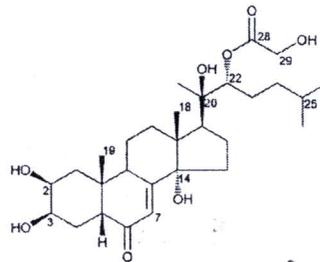
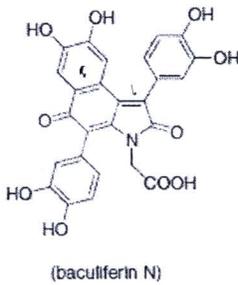
$R^1 = R^2 = R^3 = R^4 = H$ (purpurone)
 $R^1 = SO_3H, R^2 = R^3 = R^4 = H$ (baculiferin A)
 $R^3 = SO_3H, R^1 = R^2 = R^4 = H$ (baculiferin B)
 $R^3 = R^4 = SO_3H, R^1 = R^2 = H$ (baculiferin C)
 $R^1 = R^2 = SO_3H, R^3 = R^4 = H$ (baculiferin D)
 $R^1 = R^3 = SO_3H, R^2 = R^4 = H$ (baculiferin E)
 $R^1 = R^4 = SO_3H, R^2 = R^3 = H$ (baculiferin F)
 $R^1 = R^3 = R^4 = SO_3H, R^2 = H$ (baculiferin G)
 $R^1 = R^2 = R^3 = SO_3H, R^4 = H$ (baculiferin H)

$R^1 = SO_3H, R^2 = R^3 = H$ (baculiferin I)
 $R^1 = H, R^2 = SO_3H, R^3 = H$ (baculiferin J)
 $R^1 = R^2 = R^3 = H$ (baculiferin K)
 $R^1 = R^2 = H, R^3 = OH$ (ningalin C)

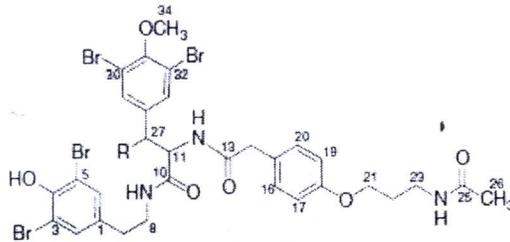

$R = H$ (baculiferin L)
 $R = SO_3H$ (baculiferin M)

2b,3b,14a,20b-tetrahydroxy-22a-(2-hydroxyacetyloxy)-5b-colest-7-en-6-one

นอกจากนี้ยังพบสารกลุ่มสเตอรอยด์จากฟองน้ำทะเล *I. birotulata* ได้แก่สาร ecdysteroid 2b,3b,14a,20b-tetrahydroxy-22a-(2-hydroxyacetyloxy)-5b-colest-7-en-6-one พร้อมกับสารที่รู้โครงสร้างแล้ว 4 ตัว (Costantino *et al.*, 2000)

itampolin A (1), R=H
 itampolin B (2), R=OH

